

مقاله پژوهشی:

مقاومت فرهنگی و تاثیر آن بر تحقق آینده مطلوب فرهنگی

اکبر ملکی بیرجندی^۱؛ محمد حسن دهقان ده جمالی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸

چکیده

وجود ناهنجاری های فرهنگی، سبک زندگی نامطلوب، گرایش جوانان به الگوبرداری از فرهنگ غربی، عدم وحدت رویه در دستگاه های متولی فرهنگ، سیاست های متناقض، مدیریت های ناکارآمد فرهنگی و... از جمله مصادیقی بشمار می آید که نشان از فاصله جامعه با فرهنگ مطلوب می باشد.

لذا با توجه به اهمیت مقوله فرهنگ و میزان تاثیر گذاری آن در سرنوشت نظام اسلامی کشورمان و بادر نظر گرفتن توطئه ها و تلاش های دشمنان این مرز و بوم در به انحراف کشاندن و آسیب رساندن به فرهنگ اصیل، این تحقیق تلاش دارد، ضمن بیان ویژگی های فرهنگ مطلوب و تبیین ماهیت و چیستی مفهوم مقاومت فرهنگی و اینکه مقاومت فرهنگی به عنوان یک اصل بی بدیل چگونه می تواند ما را به فرهنگ مطلوب برساند و پیشران های موثر فرهنگی و شناخت آنها چه کمکی در نیل به آینده مطلوب فرهنگی خواهد داشت.

پیشرفت های شگرف و فناوری های نو ظهور در حوزه ها و عرصه های فرهنگی گوناگون و پیامدهای متعدد آنها بر تمامی عرصه های حیات انسان، سازمان ها و خبرگان را بر آن داشته است که به این حوزه ها نگاهی ژرف تر داشته باشند. تلاش برای رسیدن به آینده مطلوب فرهنگی که همواره یکی از مطالبات و منویات مقام معظم رهبری به مسئولین و متولیان فرهنگی بوده و می باشد. یکی از ضروریات نظام جمهوری اسلامی ایران می باشد که علیرغم فعالیت ها و دستاوردهایی که در طول ۴ دهه انقلاب به دست آمده و لکن راه طولانی را در پیش دارد. اتخاذ رویکرد مواجهه فعالانه در برابر تهدیدها و تهاجمات فرهنگی که هر روز به تنوع و تعدد آن اضافه می گردد. ایجاب می کند که با تدبیر به هنگام و اقدام بجا و خلق فرصت و تصمیم سازی و سیاست گذاری هماهنگ فرهنگی با اقدامات فکر شده کنونی در پی شکل دهی و برای حرکت رو به جلو و نمایش چشم انداز درخشان، باورپذیر و زمینه ساز حرکت همه جانبه آحاد جامعه برای نیل به آینده مطلوب فرهنگی بود.

کلیدواژه ها: سبک زندگی، مدیریت فرهنگی، نظام مقدس ج.ا.ایران، تهاجم فرهنگی

۱. دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

مقام معظم رهبری، حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) با اشاره به اهمیت فرهنگ، دغدغه خود را چنین بیان فرمودند: «اما در عرصه فرهنگ بنده به معنای واقعی کلمه، احساس نگرانی می کنم، و حقیقتاً دغدغه دارم این از آن دغدغه هایی است که آدمی به خاطر آن گاهی ممکن است نصف شب هم از خواب بیدار شود و به درگاه پروردگار تضرع کند. (بیانات در جمع مسئولین فرهنگی، سال ۱۳۷۳)»

وجود ناهنجاری های فرهنگی، سبک زندگی نامطلوب، گرایش جوانان به الگوبرداری از فرهنگ غربی، عدم وحدت رویه در دستگاه های متولی فرهنگ، سیاست های متناقض، مدیریت های ناکارآمد فرهنگی و... از جمله مصادیقی بشمار می آید که نشان از فاصله جامعه با فرهنگ مطلوب می باشد.

البته از آنجاییکه انقلاب اسلامی ایران محصول رویکردی کاملاً فرهنگی و بر مبنای مکتب حیات بخش اسلام و هویت ملی بوده است از این رو دشمنان فرهنگ ناب اسلامی برای مقابله و نفوذ در آن به طور مداوم اقدامات ضد فرهنگی طراحی و اجراء می کنند. وجود نقشه ها و توطئه های دشمنان در آسیب رساندن به فرهنگ جامعه اسلامی، تهاجم فرهنگی، وجود ناتوهای فرهنگی و... از جمله مواردی است که همواره جامعه اسلامی کشورمان از آن ناحیه مورد تعرض قرار گرفته است. به همین خاطر است که حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) موضوع مقاومت فرهنگی را مطرح نمودند و با تاکید بر مقاوم سازی فرهنگی در همه ابعاد با توجه به رشد روز افزون فناوری های پیشرفته و تاثیر گذار در فرهنگ همچون فضای مجازی این مهم بیش از پیش اهمیت می یابد. در واقع مقاومت فرهنگی به مثابه یک راهبرد در مقابل هجمه ها و تهدیدات در عرصه های مختلف فرهنگی قابل پیاده سازی می باشد هر چند با توجه به بدیع بودن مقوله مقاومت فرهنگی نیاز به تبیین و تشریح مولفه ها و شاخص های آن دارد که در این پژوهش یکی از اهداف، بحث و بررسی پیرامون این مفهوم خواهد بود.

از طرف دیگر فرهنگ آرمانی خواسته و میل همه ی انسان هایی است که از فرهنگ موجود رضایت ندارند ولی دسترسی به آن مستلزم فراهم کردن شرایط و تلاش برای تحول در فرهنگ موجود است. لذا باید در حدی که امکان برطرف کردن ضعف ها و تعارضات فرهنگ موجود در آینده ی قابل پیش بینی وجود دارد منظور نظر قرار داد و مرحله ای از رسیدن به فرهنگ آرمانی را

به عنوان فرهنگ مطلوب مشخص کرد. (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۴: ۴۵)

تحقق فرهنگ مطلوب اسلامی ایرانی که یکی از اهداف عالی حکومت اسلامی می باشد. بر مبنای اهداف و سیاست‌های کلان فرهنگی نظام اسلامی در یک چشم‌انداز بلند زمانی، منزلت و جایگاهی بسیار بلندتر از وضعیت فرهنگی موجود دارد؛ زیرا از یک‌سو، وضع موجود در این زمینه ثابت نیست و در تنگناهای روزمرگی گرفتار آمده است، هرچند همواره رو به کمال بیشتر است، اما تا رسیدن به وضع مطلوب فاصله‌ها دارد. این پژوهش در مقام تبیین این مساله است که با وجود اهمیت، ضرورت و جایگاه رفیع فرهنگ در نظام جمهوری اسلامی ایران و تاکید بزرگان در این خصوص و با تاکید بر جایگاه تمدن ساز انقلاب اسلامی که یکی از ویژگی‌های منحصر بفرد آن بشمار می آید آیا می توان با بهره مندی از عوامل ومولفه ها و عناصر مقاومتی در حوزه های فرهنگی و با در نظر داشتن و بکار بستن آن به جایگاه مطلوب فرهنگ در نظام مقدس جمهوری اسلامی در آینده دست یابیم؟

لذا با توجه به اهمیت مقوله فرهنگ و میزان تاثیر گذاری آن در سرنوشت نظام اسلامی کشورمان و بادر نظر گرفتن توطئه ها و تلاش های دشمنان این مرز و بوم در به انحراف کشاندن و آسیب رساندن به فرهنگ اصیل، این تحقیق تلاش دارد، ضمن بیان ویژگی های فرهنگ مطلوب و تبیین ماهیت و چستی مفهوم مقاومت فرهنگی و اینکه مقاومت فرهنگی به عنوان یک اصل بی بدیل چگونه می تواند ما را به فرهنگ مطلوب برساند و پیشران های موثر فرهنگی و شناخت آنها چه کمکی در نیل به آینده مطلوب فرهنگی خواهد داشت

همچنین نتایج این پژوهش این امکان را فراهم می‌سازد تا رابطه بین ابعاد و مؤلفه‌های آینده مطلوب فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران با در نظر گرفتن چارچوب های مقاومت فرهنگی شناسایی شود و دامنه شناخت و آگاهی مسئولین و دست اندرکاران را جهت تصمیم‌گیری راهبردی مناسب در موضوع پر اهمیت فرهنگ، افزایش دهد.

پیشینه تحقیق

با بررسی های صورت گرفته با توجه به بدیع بودن مفهوم مقاومت فرهنگی و نقش آن در تحقق آینده مطلوب فرهنگی پژوهش و یا مطالعات خاصی در این باره از سوی دانشگاهیان و حوزویان صورت نپذیرفته است. لکن در خلال مباحث مطرح شده اشارات و بخش‌هایی از موضوع فرهنگ مطلوب و همچنین راهکارهای مقابله ای و مقاومتی با تهدیدات فرهنگی ارایه شده است .

زهرآ آقازاده تبریزی، محسن بهرامی، در مقاله ای با عنوان "آینده فرهنگ" بیان می دارد که تبیین وضعیت کنونی فرهنگ به علت تحولات گوناگون آن بسیار دشوار است. عده ای معتقدند جهان در پی تشکیل یک فرهنگ جهانی است که در سراسر جهان افراد را به عضویت خود درآورده است. ولی در مقابل خرده فرهنگها به مقابله با نابودی و فنا برخاسته اند. در نزاع این دو گروه سه سناریو برای آینده فرهنگ پیش بینی میشود، که عبارت است از همگونی فرهنگی: از دست دادن اصالت فرهنگها و ایجاد یک فرهنگ جهانی. خاص گرایی فرهنگی: مقاومت فرهنگهای گوناگون. آمیزش و تحول فرهنگی: ثبات در عین دگرگونی فرهنگها، بواسطه تبادلات فرهنگی و تأثیر پذیری از یکدیگر.

در مطالعه گروهی انجام شده در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه عالی دفاع ملی پروژه ای با عنوان "طراحی الگوی راهبردی فرهنگ عمومی جمهوری اسلامی ایران" انجام شده که در آن با ابعاد فرهنگ مطلوب را در ابعاد ساختاری، گفتمانی ارتباطی و رفتاری ترسیم نموده که هر کدام به مولفه های کوچکتری تقسیم بندی شده است.

مریم فقیرزاده در رساله کارشناسی ارشد خود با عنوان چالش های فرهنگی ج.ا.ا. در دهه (۱۳۹۳-۱۴۰۴)

چالش های فرهنگی کشور در ده سال آینده را در سه سطح داخلی، منطقه ای و بین المللی شناسایی نموده و با توجه به ویژگی ها و خصوصیات فرهنگی و ژئوپلیتیکی کشور که با تعدد و تنوع اقوام و اقلیت های مذهبی رو به رو می باشد و نیز با توجه به پیامدهای ناشی از ظهور فناوری های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در سطح جهان و به تبع آن در ایران و ارائه شکل جدیدی از فرهنگ غربی در سطح جهان، به معرفی مهمترین چالش های فرهنگی داخلی تحت سه عنوان؛ چالش قومی، چالش های مذهبی و چالش تهاجم فرهنگی ناشی از ظهور فناوری های نوین پرداخته شد و پیامدهای فرهنگی ناشی از این چالش ها تحت عناوینی چون بحران هویتی، کاهش میزان تعلق به قوم و قومیت و نیز چالش های فرهنگی ناشی از عقبه نژادی و قومی این اقوام در خارج از مرزها، پیامدهای تهاجم فرهنگی در عرصه فرهنگی کشور و ... مورد بررسی قرار داده است. که این موضوع ضرورت مقاوم سازی فرهنگی در برابر هجمه های فرهنگی و تحقق فرهنگ مطلوب را بیش از پیش نمایان می سازد.

میشم لطیفی، محمد عبدالحسین زاده (۱۳۹۵) در پژوهش الگوی نظام مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی کشور بر اساس اندیشه مقام رهبری بادر نظر گرفتن اهمیت فرهنگ عمومی، در صدد است الگوی نظام مند جامعی را برای اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی کشور به سطح مطلوب بر اساس نظریات و دیدگاه های مقام معظم رهبری ارائه نماید و در نهایت مشخص می کند که برای اصلاح فرهنگی و تحقق آینده مطلوب فرهنگی، باید همه جانبه و کل نگر بود و همه جنبه های بنیادی و نظری مثل تبیین نظریه فرهنگ عمومی و طراحی الگوهای رفتاری از منابع دینی و مباحث اجرایی و راهبری مثل شبکه سازی فرهنگی، توزیع مناسب فرهنگی و... مدنظر قرار گیرند.

سید محسن میری (۱۳۹۳). در مقاله "منابع فرهنگ متعالی از منظر قرآن کریم" بیان می دارد که یکی از اولویت های اساسی قرآن کریم عبارت از ایجاد فرهنگ مطابوب است و از جمله پیش نیازهای تحقق این امر، دستیابی به منابع مناسبی است که چنین فرهنگی از آن پدید می آید. با توجه به رویکرد جامع و همه جانبه اسلام به انسان و هستی و در نظر گرفتن تمامی ظرفیت های وجودی ممکن در عالم برای تحقق چنین هدفی، آگاهی نسبت به منابع فرهنگ مطلوب را از نظر قرآن کریم می توان به عنوان یکی از پیش نیازهای پژوهشی در این خصوص در نظر گرفت بر اساس دیدگاه قرآن کریم، فرهنگ مطلوب از منابع متعددی تغذیه می شود و بهره می گیرد برخی از آنها اموری وجودی و تکوینی هستند، همچون طبیعت، غریزه، فطرت و عقل و برخی دیگر تشریحی همچون دین و برخی دیگر اموری هستند که محصول تجربه انسان های دیگر بوده است و تحقق آنها به گونه ای وابسته به اراده و فعل انسان بوده است، همچون سیره عقلا و تاریخ در این پژوهش، ضمن ارائه و تبیین اجمالی این منابع، به نحوه تأثیر این منابع بر فرهنگ نیز اشاره گردیده است.

روش پژوهش

این تحقیق به دنبال راهکارها و تجویزهای تحقق آینده مطلوب فرهنگی با بهره مندی از مفهوم مقاومت فرهنگی است تا مبنای برای سیاستگذاری و برنامه ریزی در حوزه های فرهنگی شود. از منظر هدف یک تحقیق کاربردی است. زیرا هدف از تحقیق کاربردی به دست آوردن دانش لازم برای تهیه ابزاری است که به وسیله آن نیازی مشخص و شناخته شده برآورده می شود (خاکی، ۱۳۹۲: ۷۳) از طرفی تحقیق پیش رو توسعه ای نیز هست زیرا در تحقیق توسعه ای فرایند

شناسایی یک نیاز یا استعداد، پیدایش یا آفرینشی تازه روی می دهد و همچنین بومی سازی تئوری ها و یا راهکارها و حل مسائل و تصمیم گیری ها از ویژگی های این پژوهش است. (خلیلی شورینی، ۱۳۹۲:۷۸) با توجه به هدف تحقیق که در پی ارائه تجویزها و توسعه راهکارهایی برای تحقق آینده مطلوب و همچنین تبیین مفهوم بدیع مقاومت فرهنگی است. ممکن است ادبیات موضوع را در کشور توسعه دهد. لذا از این منظر یک تحقیق توسعه ای به شمار می آید. از منظر روش تحقیق، برای گردآوری اطلاعات از دو روش میدانی شامل مصاحبه و کتابخانه ای بهره گرفته شد و برای بالا بردن روایی و پایایی مصاحبه ها در طی چندین مرتبه سوالات طراحی، بازنگری و با توجه به نظر اساتید نهایی شد. همچنین از طریق پیمایش خبرگی و تهیه پرسشنامه استفاده شده است. جامعه خبرگی شامل خبرگان حوزه ها و عرصه های فرهنگی که دارای تجارب طولانی و مفید و همچنین تحصیلات عالی حوزوی و دانشگاهی بوده اند در مجموع ۴۳ نفر می باشند. روش گردآوری داده ها کتابخانه ای و میدانی و ابزارهای گردآوری داده ها مصاحبه، فیش برداری و پرسشنامه است.

مبانی نظری تحقیق

مفهوم فرهنگ

واژه فرهنگ در زندگی روز مره و اجتماعی انسان، کاربردهای بسیاری پیدا کرده تا جایی که کمتر می توان حد و مرزی برای آن متصور شد. انسان ها به تناسب جایگاه اجتماعی، اندیشه های سیاسی، مذهبی، اقتصادی و... هر یک به شیوه ای متفاوت و گاهی متناقض از مفهوم آن بهره برده اند. از سویی گستردگی مفهوم و یا قدرت تبیین کنندگی فرهنگ باعث شده که بشر با تعاریف گوناگونی از آن روبرو شود.

در ادبیات و کلام فارسی، واژه "فرهنگ" را مرکب از دو واژه "فر" و "هنگ" به معنای ادب، تربیت، دانش، علم، معرفت و آداب و رسوم تعریف کرده است. فر، پیشوند است که به معنای جلو، بالا، بر و پیش آمده و افزون بر پیشوندی، درخشندگی و بزرگی اسم است. همچنین هنگ از ریشه "تنگ" اوستایی به معنی کشیدن و فرهیختن و فرهنگ است (معین، ۱۳۷۱:۲۵۳۹)

فرهنگ یکی از رایج ترین واژه ها است که در همه تمدن های زنده جهان، مورد استفاده قرار گرفته است و به طوری که همه گروه های مردم، از مردم معمولی تا متخصصان رشته های گوناگون، کم و بیش با این واژه آشنا بوده یا آن را به کار می گیرند. گستره معنایی این واژه بسیار

وسیع است و تا کنون به معانی گوناگون توسط متخصصان مختلف علوم انسانی مورد استفاده قرار گرفته است و همین امر، مبدا و منشاء ابهام در تعریف اصطلاحی فرهنگ گردیده است. (پیروزمند، ۱۳۸۸: ۲۱) تا به حال تا چهارصد تعریف برای فرهنگ ارائه شده است. (روح الامینی، ۱۳۸۱: ۱۷)

با توجه به آنچه درباره تعریف فرهنگ بیان شد به روشنی مشاهده می شود که تا چه اندازه معنا و مفهوم فرهنگ علیرغم اینکه در نگاه اولیه سهل و ساده به نظر می رسد لکن دارای پیچیدگی ها و ماهیت های گوناگون می باشد. با نگاه اجمالی به تعاریف فوق در تبیین و تشریح ماهیت و هویت فرهنگ می توان اجزای تشکیل دهنده بنیادین فرهنگ را در سه مولفه زیر خلاصه نمود: (پورعزت، ۱۳۸۵: ۳۳)

نظام شناخت و باورها

این نظام به مثابه شالوده ای برای فعالیت های بشری در زمینه تفکر و اندیشه است و از تصورات، باورها، آموزه ها و شیوه های استدلالی در زمینه جهان هستی، انسان، چگونگی رابطه او با محیط پیرامون خود و هدف از زندگی بشر تشکیل یافته است. (جعفری، ۱۳۸۶: ۱۳۲)

نظام ارزش ها و گرایش ها

این نظام بیانگر ارزش ها و اعتقاد به آنهاست. در این نظام، میان مطلوب و نا مطلوب، خوب و بد در قالب گزاره های ارزشی، اخلاقی و حقوقی به معنی عام آن مرزبندی می شود. (همان، ۱۳۳)

نظام رفتارها و کردارها

این نظام متشکل از تمامی آموخته هایی است که هماهنگ سازی رفتار آدمی با افعال دیگر انسان ها را برای او ممکن می سازد. در این قلمرو، آموزه های دو نظام اول به مرحله ظهور می نشیند. یعنی با نوع بینش و گرایش آدمی، رفتار، آداب فردی و اجتماعی پی ریخته می شود. در این صورت با توجه به نوع گزینش، نظام شناخت ها و باورها، ارزش ها و گرایش ها، آموزه های عملی - و فنون رفتاری ترسیم می شود. (پورعزت، ۱۳۸۵: ۳۰)

انواع فرهنگ

فرهنگ به عنوان روح جمعی زندگی انسان، عاملی است که به تمام پدیده های انسانی، معنا می بخشد. لذا وسعت و قلمرو فرهنگ، به وسعت حیات اجتماعی انسان و جهان های اجتماعی اوست. انسان شمول بودن فرهنگ، باعث ایجاد خصوصیات مشترک میان جهان های اجتماعی و

جهان های فرهنگی است. با توجه به گستردگی مفهوم فرهنگ، می توان هر جهان فرهنگی را به دو بعد فرهنگ محسوس و غیر محسوس تقسیم کرد.

فرهنگ محسوس: به مجموعه پدیده های عینی و ملموس گفته می شود. این بعد از فرهنگ، شامل اشیای قابل حس، وسایل و ابزارهایی است که از زمان گذشته تا حال، به ما به ارث رسیده است. مانند آثار باستانی، صنایع دستی، ابزار کار، وسایل کشاورزی، لوازم خانه و دیگر دست ساخته های دیگر انسان، به عبارت دیگر فرهنگ محسوس، شامل همه دستاوردهای مادی و فناورانه زندگی بشر است که در جامعه وجود دارد.

فرهنگ غیر محسوس: ابعاد کیفی و ناملموس زندگی انسان را شامل می شود مانند اعتقادات، اخلاقیات، باورها، ارزش های فکری، ادبی و هنری، آداب و فولکلور (قصه ها، مثل ها، داستان ها و...) این بخش از فرهنگ، بیشتر به وسیله زبان و خط فرا گرفته می شوند. فرهنگ محسوس بدنه اصلی فرهنگ یک جامعه است و قدرت روحی و نیروی حیاتی یک ملت را مشخص می کند.

در واقع فرهنگ محسوس و غیر محسوس به هم پیوسته اند و این به هم پیوستگی یک رابطه دو سویه است از یک سو فرهنگ محسوس ریشه در فرهنگ غیر محسوس دارد و بر آن استوار است و از آن سرچشمه می گیرد و از سوی دیگر، فرهنگ غیر محسوس، از تغییرات و تحولات فرهنگ محسوس تاثیر می پذیرد. (کیدنز، ۳۶: ۱۳۷۷)

خصوصیات اصلی فرهنگ

خصوصیات فرهنگ متعدد است و تنها با توسل به پیکره ی عناصر می توان به شناخت عمیق آن دست یافت برای ارایه تصویری کامل از پیکره ی عناصر، می توان به شناخت عمیق آن دست یافت. برای ارائه تصویری از خصوصیات فرهنگ به چند مورد آن اشاره می شود:

اکتسابی بودن

اکتسابی بودن بدین معناست که فرهنگ مقوله ای موروثی نیست، بلکه اکتسابی است. فرهنگ از راه آموختن و تجربه کسب می شود.

اشتراکی بودن

اشتراکی بودن به ماهیت اجتماعی فرهنگ اشاره دارد. زیرا فرهنگ کاملاً جمعی است و افراد در آن سهم دارند. هر فردی به عنوان عضوی از اعضاء یک گروه، یک سازمان، یا یک جامعه در فرهنگ سهیم است. برای یک فرد، یک فرهنگ خاص وجود ندارد.

قابلیت انتقال

قابلیت انتقال فرهنگ بدین موضوع اشاره دارد که فرهنگ از یک نسل به نسل دیگر انتقال می یابد.

تطبیقی بودن

یعنی فرهنگ بشر به تطابق با تغییرات محیط بستگی دارد. درست مثل تطابق ژنتیکی جانوران طی تطابق اجباری با محیط (اکبریان، ۱۳۸۶: ۲۶ نقل از ناظمی اردکانی، ۱۳۹۴: ۳۴)

سطوح فرهنگ

فرهنگ ملی

فرهنگ ملی آن فرهنگی است که در یک ملت و بین چندین نسل از آن ها مشترک است. هویت یک ملت و وجوه تمایز او با ملت های دیگر از طریق فرهنگ ملی او مشخص می گردد. (پیروزمند، ۱۳۸۵: ۸۶) عاملی که یک ملت را به رکود و خمودی یا تحرک و ایستادگی، صبر و حوصله پرخاشگری و بی حوصلگی، اظهار ذلت در مقابل دیگران یا احساس غرور و عزت در مقابل دیگران، به تحرک و فعالیت تولیدی یا بیگاری و خمودی تحریک می کند، فرهنگ ملی است (ناظمی، ۱۳۸۵: ۱۱)

فرهنگ عمومی

ظهور و بروز فرهنگ ملی در شرایط و مقتضیات زمانی معین، فرهنگ عمومی است. مفروضات اساسی و باورها در فرهنگ ملی و فرهنگ عمومی و بخش زیادی از ارزش ها در این دو فرهنگ مشترک اند. در فرهنگ عمومی، عموم افراد جامعه مشترک اند.

فرهنگ های تخصصی

فرهنگ تخصصی جهت دهنده به تصمیمات در حوزه های تخصصی می باشد فرهنگ های تخصصی، فرهنگ های حرفه ای مختلف اند. چهار فرهنگ تخصص عمده عبارتند از: فرهنگ اقتصادی، فرهنگ اجتماعی، فرهنگ سیاسی، فرهنگ فرهنگی

فرهنگ سازمانی

فرهنگی که محیط زیست انسانی یک سازمان را می سازد. فرهنگ سازمانی به عنوان مقوله‌ای جدی در مدیریت سازمان مطرح است. از وظایف و مسئولیت‌های مدیر سازمان این است که فرهنگ سازمانی خود را به گونه ای مدیریت کند که تعلق افراد به سازمان و تعامل افراد سازمان به یکدیگر موثر بوده و همه امکانات و منابع مادی و انسانی سازمان برای تحقق اهداف سازمان به خوبی به کار گرفته شود. (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۰:۱۰۲)

فرهنگ هر جامعه و سازمانی را می توان در سه وضعیت مورد بررسی و شناخت قرار دارد. فرهنگ آرمانی، فرهنگ موجود، فرهنگ هدف

فرهنگ آرمانی

فرهنگ سازنده محیط زیست انسانی است. فرهنگ می سازد و ساخته می شود. فرهنگ آرمانی آن فرهنگی است که محیط زیست آرمانی انسانی را در مدینه فاضله خواهد ساخت. این فرهنگ دارای ویژگی‌هایی است که محیط زیست انسانی را بدون هر گونه آلودگی و ضعف و تعارض می سازد و انسان‌ها در آن محیط با آرامش و آسایش لازم که متناسب با طبیعت و فطرت انسانی است، زیست خواهند کرد.

فرهنگ آرمانی، باید با بهره گیری از کتاب و سنت، توسط فرهنگ شناسان و اسلام شناسان شناخته شده و به جامعه معرفی شود.

فرهنگ موجود

فرهنگ موجود آن فرهنگی است که محیط زیست انسانی امروز جامعه را می سازد. این فرهنگ همان فرهنگ معمول است. در حالی که فرهنگ آرمانی، فرهنگی است مکتوب که در کتب منبع و یا در نظرهاست. شناخت فرهنگ موجود به روش‌های خاص و به تخصص و توانایی‌های علمی معین نظیر جامعه شناسی نیاز خواهد داشت و توسط ساختارهایی با کارکردهایی متناسب با این روش‌ها قابل انجام می باشد.

فرهنگ هدف

فرهنگ هدف، آن فرهنگی است که در بازه زمانی مشخص، در مسیر انتقال از فرهنگ موجود به فرهنگ آرمانی، می توان بدان دست یافت. لکن دسترسی به آن مستلزم فراهم کردن شرایط و

تلاش برای تحول در فرهنگ موجود است و البته محدودیت‌ها و مخالفت‌هایی برای تحول وجود دارد. (ناظمی اردکانی، ۹۹:۱۳۹۰)

ادگار شاین فرهنگ را به ترتیب زیر دارای سه لایه می‌داند (شاین، ۳۸:۱۳۸۳)

لایه اول: نماد و محصولات

در سطح بیرونی، نمادها، مصنوعات یا دست ساخته‌ها قرار دارد که شامل تمامی پدیده‌هایی می‌شود که دیده، شنیده و احساس می‌شوند. هنگامی که فرد به یک گروه جدید دارای فرهنگ ناآشنا وارد می‌شود، این مصنوعات شامل محصولات قابل رویت از قبیل موارد زیر می‌گردد: معماری ساختمان‌ها، محیط فیزیکی، زبان، تکنولوژی، خلاقیت‌های هنری، سبک زندگی، نمایش‌های احساسی و عاطفی، افسانه‌ها (واسع، ۴۷:۱۳۷۸)

شناسایی این سطح از طریق مشاهده امکان پذیر است و اگر مشاهده‌گر در محیط به مدت کافی زندگی کند معانی مصنوعات به تدریج برایش آشکار می‌شود.

لایه دوم: ارزش‌ها

در رویکرد فرهنگی، اصالت و الویت با ارزش‌ها است. اگر در جامعه‌ای، اخلاق، ادب، آگاهی، قانون‌گرایی و عدالت از شاخص‌های مهم فرهنگ آن جامعه باشد. همه رفتارها و عملکردهای فردی و نهادهای اجتماعی با آن سنجیده می‌شود و پیشرفت و تعالی جامعه نیز به گسترش و تقویت این ارزش‌ها می‌انجامد.

لایه سوم: مفروضات اساسی

مفروضات اساسی مثل تئوری‌ها در عمل، مفروضاتی هستند که ما نه با آن‌ها مقابله و نه در مورد آنها بحث می‌کنیم و از این رو تغییرشان بی‌اندازه مشکل است. در عرف دینی به این لایه حقیقت گفته می‌شود. شناسایی این سطح از طریق استنتاج امکان پذیر است.

فرهنگ در منظومه اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در تعریف فرهنگ بیان می‌کنند: "فرهنگ، یعنی خلیات و ذاتیات یک جامعه و بومی یک ملت، تفکراتش، ایمانش، آرمانهایش، اینها تشکیل دهنده مبانی فرهنگ یک کشور است (دیدار وزیر علوم و روسای دانشگاه‌ها در تاریخ ۱۷/۱۰/۱۳۸۳) ایشان با تفکیک میان ظاهر فرهنگی و باطن فرهنگی بیان می‌کنند: "اول این را به عنوان یک اصل موضوعی بپذیریم که فرهنگ یک جامعه، اساس هویت آن جامعه است. فرهنگ را هم می

گوییم اعم از مظاهر فرهنگی - مانند زبان و خط و امثال اینها- یا آنچه باطن و اصل تشکیل دهنده پیکره ی فرهنگ ملی است، مثل عقاید، آداب اجتماعی، موراثت ملی، خصلت های بومی و قومی، اینها ارکان و مصالح تشکیل دهنده فرهنگ یک ملت است. اساس هویت یک ملت، اینها است. (دیدار با اعضای شورای انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۸۳/۱۰/۸)

امام خامنه ای (مدظله العالی) با تعبیر فرهنگ به عنوان شاکله می فرمایند: "در حقیقت فرهنگ است که هویت و شاکله معنوی یک ملت را معین می کند. شاخص های مصداقی دارد، شاخص های مصداقی اش عقاید است، اخلاق است، آداب است، رفتارهای اجتماعی است، رفتارهای فردی است، خلیات و خصال ملی است... حتی اگر چنانچه فرض کنیم در زمینه سیاسی یا شکل اقتصادی دچار مشکلاتی باشد. اما فرهنگ غنی و عمیقی داشته باشد. این ملت بالقوه مقتدر است... آنچه دلیل ویرانی یک ملت است، ویرانی فرهنگی است. اگر چنانچه یک کشوری از لحاظ فرهنگ - یعنی از لحاظ عقیده، از لحاظ اخلاق، از لحاظ رفتارها، از لحاظ خصال و خلیات مدنی - وضع نابسامانی داشته باشد، وضع منحطی داشته باشد. این ملت ورشکسته است ولو حالا ظاهراً هم یک شکل و شمایل مقبولی داشته باشد... اهمیت فرهنگ این است. (دیدار با اعضای شورای انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۹۰/۳/۲۳)

ایشان در باب اهمیت فرهنگ به میزان نقش فرهنگ و تاثیر آن در سرنوشت انسان، جامعه و کشور توجه جدی دارند. " آنچه مهم است این است که ما ببینیم واقعاً فرهنگ چه تاثیری در سرنوشت کشور دارد و پرداختن به مساله فرهنگ و حساس بودن بر روی آن، برای آینده ای که همه ما علاقمندیم و برای آن، کار می کنیم، چقدر می تواند نقش ایفا کند. به نظر ما این گونه است که بخش عمده فرهنگ، همان عقاید و اخلاقیات یک فرد یا یک جامعه است... مراد ما از فرهنگ، همان ذهنیت هاست، هر جا که من تعبیر از فرهنگ را به کار می برم، مرادم آن معنای عام فرهنگ است، یعنی ذهنیت های حاکم بر وجود انسان که رفتارهای او را به سمتی هدایت می کند- تسریع یا کند می کند- این حداقل نیمی از عوامل تعیین کننده و پیش برنده و جهت دهنده به همه رفتارهاست (طرح دغدغه های فرهنگی ۱۳۹۰:۱۹)

بر این اساس می توان فرهنگ را از منظر امام خامنه ای (مدظله العالی) شاکله ی اجتماعی دانست که در بستر زمان تحت عوامل متعدد شکل گرفته و بستر زیست و فضای تحرک و کنش انسان ها را تعیین می کند. به عبارت دیگر چون انسان ها دارای شاکله هستند، جامعه نیز دارای

شاکله هست و این شاکله از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود و مانند هوا در همه جا وجود دارد.

ویژگی های فرهنگ مطلوب

فرهنگ آینده در صورتی کارآمد خواهد بود که به نیازهای فطری جهانیان پاسخ دهد. در جهان امروز، انسان به دو چیز بیش از پیش نیازمند است. یکی معنویت و ایمان و دیگری اخلاق و عدالت (مدد پور، ۱۳۸۶)

از نگاه امام خمینی (ره) فرهنگ مطلوب یک جامعه باید حاوی ۳ ویژگی زیر باشد:

۱. دارای یک نظام تربیتی برای رشد و تعالی انسان باشد.

۲. فعال، پیش رو و روزآمد باشد و هیچ گاه دچار تحجر، انفعال و غرب زدگی نشود.

۳. با محوریت فرهنگ خودی تامین کننده استقلال فرهنگی باشد. (لشکری، ۱۳۸۶:۱)

بر اساس نظر جامعه شناسان، فرهنگ بیانگر نگرش ما به دنیا و تفکر ما درباره تمام ابعاد زندگی و در بر گیرنده رفتار ما و همه چیزهایی است که تولید می کنیم. اعم از محصولات مادی یا معنوی، همچون ارزش ها، هنجارها، دانش ها، هنرها، عاظمه ها، سلیقه ها، آداب و رسوم و قوانین (تاجیک، ۱۳۸۲) با این وجود از آنجا که هر فرهنگی دارای مولفه های پر شماری همچون منابع، مبانی و مبادی و ویژگی های خود است لازمه اصلاح فرهنگ و دستیابی به فرهنگ مطلوب، ایجاد تغییرات مناسب در منابع، مبانی و ویژگی های فرهنگ، همراه با به کارگیری روش های مناسب است. اسلام به عنوان دین خاتم و کامل ترین مکتب برای هدایت و رشد بشر دیدگاه های ویژه ای در این زمینه دارد که آگاهی از این دیدگاه ها، نخستین گام برای تحقق فرهنگ مطلوب است (میری، ۱۳۹۲)

نکته مهم و اساسی این است که در بررسی آینده های ممکن و هنجاری در موضوعات مختلف از اهمیت خاصی برخوردار است. لذا آنجا که صحبت از آینده مطلوب فرهنگی می شود زیرساخت و پایه آن شناسایی و شناخت کافی و اساسی از مولفه ها و ابعاد فرهنگ مطلوب می باشد و بدون در نظر گرفتن آن صحبت از آینده مطلوب فرهنگی وجهی نخواهد داشت همچنین - بنابه آنچه در کتاب مدیریت راهبردی نظام فرهنگی کشور (ناظمی اردکانی، صناعی پور، ۱۳۹۸: ۱۱۸ و ۱۱۹) آمده است. اصلی ترین شاخص فرهنگ مطلوب مربوط به تکامل شخصیت انسان می باشد که از آرمان ها و ارزش های والای امام خمینی (ره) و رهبری معظم انقلاب و مردم عزت طلب و

متمدن ایران اسلامی می باشد. تکامل شخصیت انسان در گرو احترام به یکدیگر و آزادی انتخاب فرصت برای رشد و شکوفایی و خلاقیت توأم با حفظ سلامتی و رفع نیازهای مادی و فطری انسان است. به عبارت دیگر اصلی ترین عوامل فرهنگ مطلوب عبارتند از:

- تکامل شخصیت انسان

- فرصت برای رشد و شکوفایی و خلاقیت

- ارضاء نیازهای مادی و معنوی انسان

- آزادی مشارکت و انتخاب انسان

- رفع نیازهای علمی و فرهنگی جامعه

- حفظ سلامتی و روحیه زندگی

ضرورت توجه به مدیریت فرهنگی در نیل به فرهنگ مطلوب

فرهنگ در نسبت با سایر اجزای جامعه، موقعیتی زیر بنایی دارد، از این رو تحولات فرهنگی مشخص کننده سایر تحولات جامعه می باشد و مدیریت فرهنگی هم به جهت تضمین اعتلای فرهنگ و هم به جهت تضمین پویایی جامعه ضرورتی اجتناب ناپذیر به نظر می رسد و این مهم در عصر جهانی شدن اهمیتی مضاعف دارد. در واقع سوای وجود سیاست های درست فرهنگی کیفیت و نحوه اجرای سیاست های توسط مدیرانی کارآمد و لایق از جمله مباحث مهم و با اهمیت در نیل به فرهنگ مطلوب بشمار می آید.

از جمله دلایل ضرورت مدیریت فرهنگی عبارت انداز:

رسیدن به فرهنگ متعالی، فلسفه وجودی رسالت و مأموریت اصلی نظام جمهوری اسلامی برخاسته از انقلابی بر اساس فرهنگ و ارزش های اسلامی می باشد. استقرار ساختارها و سازوکارهای مناسب و مدیریت جامعه بر اساس فرهنگی خاص، موجبات باز تولید همان فرهنگ و توسعه و تعالی آن می شود. یکی از راهکارهای بنیادی در مدیریت فرهنگی جامعه، تعریف اهدافی متعالی برای آن است. در این صورت دشوارترین مرحله مدیریت فرهنگی جامعه، دستیابی به حداقلی از پذیرش عامه می باشد. بدون تردید این پذیرش تا حد زیادی در گرو میزان صداقت و درایت اقدام کنندگان عرصه مدیریت است. (ناظمی اردکانی، ۱۳۸۸: ۲۴۸)

روایت های جهانی فرهنگ

فرهنگ مطلوب در آینده از حیث نوع تعامل و ارتباط با دیگر فرهنگ ها از اهمیت به سزایی برخوردار است و لذا نحوه تعامل و ارتباط می بایست توسط متولیان فرهنگی به صورت شفاف تبیین گردد.

نخست در روایتی بد بینانه، همه فرهنگ ها، به ویژه فرهنگ جوامع کنونی، اصالت خود را از دست می دهند یا به صورت موزه ای در می آیند و دیگر نمی توانند هیچ گزندی به فرهنگ حاکم برسانند. در این روایت معیار شناخت فرهنگ اهمیت بسیاری دارد چنانچه "معیارها" وارداتی باشد فرهنگ از درون نابود خواهد شد. در این روایت مزایای فرهنگ حاکم در عرصه هایی چون بهداشت و رشد اقتصادی و... جذب گردیده و در سایه این امتیازات، جهان ناگزیر خواهد بود که تنها یک فرهنگ داشته باشد.

در روایت دیگر کوشش بر آن است تا فرهنگ و دگرگونی، سنت و نوگرایی درهم آمیزد. در این مورد می توان به روایت "ثبات در عین دگرگونی" و یا "مسیر دوگانه" اشاره کرد. توضیح آنکه عناصر مرکزی نیرومندان. این عناصر می توانند با حفظ نیروی فرهنگ، مفاهیمی دیگر را از محیط کسب کنند.

روایت دیگر بر این فرض استوار است که فرهنگ های بیشمار در برابر فرهنگ حاکم مقاومت کرده اند. در اینجا بیشتر مقاومت واقعی در برابر استعمار فرهنگی مطرح است تا موضع ثبات در عین دگرگونی.

روایت چهارم) روایت "جنگل - آشفته بازار" با روایت گوناگونی، از فن آوری های زیستی ارتباطات پدید می آید. بنابراین نگرش، با توسعه چنین فن آوری ها، هیچ فرهنگی نمی تواند در خود توسعه یابد و فرهنگ ها همه ناگزیر زیر نفوذ آگاهی هایی خواهند بود که از دیگر فرهنگ ها به دست می آورند.

روایت پنجم) حاکمیت یک فرهنگ غیر غربی و امکان نفوذ فرهنگ شرقی بر دیگر فرهنگ ها را نشان می دهد. (افروزان سپهر، ۱۳۸۷: ۲۲)

از جمله موضوعاتی که تاثیر گذار بر روند نیل به آینده مطلوب فرهنگی می بایست مورد مذاقه و تامل قرار گیرد مساله تهاجم فرهنگی می باشد. لذا عدم توجه به نقشه دشمنان در عرصه های فرهنگی علیه نظام اسلامی رسیدن به سطح مطلوب فرهنگی را دچار خدشه خواهد نمود به عبارت

دیگر "تهاجم فرهنگی عبارت است از تلاش برنامه ریزی شده و سازمان یافته تمام و یا بخشی از یک یا چند گروه اجتماعی - فرهنگی یا ملت یا جامعه یا تمدن و یا دولت بیگانه برای تحمیل مبانی و اصول اجتماعی، باورها، ارزش ها، اخلاقیات و رفتارهای مورد نظر خویش بر سایر گروه ها و جوامع، همچنین ارائه اطلاعات انبوه به ملت ها و تغییر در نظام و ارزش هایشان به طوری که تصمیم گیری ها در کشور مورد تهاجم منجر به تامین منافع سیاسی، اقتصادی و... کشورهایی می شود که از این حربه استفاده می کنند. هدف از تهاجم فرهنگی کنترل فرایند تصمیم گیری، شیوه اطلاع رسانی و تغییر در نظام ارزش ها است به طوری که منجر به استیلا سیاسی و اقتصادی کشور مهاجم شود. بدین ترتیب مهاجم فرهنگی سعی میکند با استفاده از برتری سیاسی، نظامی، اجتماعی و فناوری خود، به مبانی اندیشه و رفتار یک ملت هجوم آورده و با تهدید، تضعیف، تحریف و احياناً نفی و طرد ارزش ها آن، زمینه حاکمیت اندیشه ها، ارزش ها و رفتارهای مطلوب خویش را فراهم آورد."

لذا تهاجم فرهنگی به مفهوم نفی هویت فرهنگی ملی کشور مورد تهاجم به منظور برقراری سلطه فکری و فرهنگی، از طریق تغییر باورها، روش ها و آداب و رسوم زندگی فردی و اجتماعی آن ملت، منطبق با الگوهای فرهنگی مهاجم خواهد بود.

از نظر پروفیسور حمید مولانا تهاجم فرهنگی به طور عموم به جریاناتی اطلاق می شود که در آن فرهنگ بومی و اصلی یک جامعه و یا یک کشور، چه از طریق داخلی و چه از طریق خارجی مورد حمله تسلط نظام فرهنگی دیگری قرار گیرد. به تعبیر دیگر تهی کردن جامعه از فرهنگ خودی و جایگزینی فرهنگ مورد نظر (امیری، ۱۳۸۷:۳۴)

لذا شناخت و فهم زوایای این موضوع بسیار راهگشا و مفید برای دست اندرکاران حوزه فرهنگ خواهد بود چراکه بدون اطلاع از توطئه ها و نقشه های دشمنان و تدبیر مناسب برای برنامه های معاندانه آنها رسیدن به آینده مطلوب فرهنگی دشوار خواهد بود.

کلان روندهای فرهنگی

کلان روندها^۱ جایگاه مهمی در آینده پژوهی دارند. «کلان روندها» یا «فراروندها» به روندهای پیشران و عمده ای اطلاق می شود که بر اساس آن بتوان بسیاری از روندها را طرح و تحلیل کرد (مرکز

آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ج ۲، ۱۳۹۰: ۷۶.^۱

به بیان دیگر رویدادهای متعددی که در یک توالی خاص (و حتی به موازات هم) و در یک بازه زمانی و بافتار خاص رخ می دهند، یک روند را تشکیل می دهند. (علیزاده ۱۳۹۷)

با این وصف مهم ترین کلان روندهای مؤثر بر وضعیت فرهنگی جامعه اسلامی ما عبارتند از:

- حرکت شتابان جوامع به سوی جهانی شدن و دهکده جهانی

- اینترنت جهانی

- شبکه های اجتماعی جهانی

- ارتباطات انسانی آسان بر بستر وب جهانی، متاورس

- دسترسی آسان به شبکه های ماهواره ای

پیشران های عرصه فرهنگ

در جامعه ای آینده ریشه های توسعه ای واقعی در حوزه هایی مقوله "فرهنگ" نهفته است. واقعیت این است که برنامه ریزی برای آینده ی فرهنگ بر پایه ی نیازهای فعلی و یا کمبودهای خدماتی فرهنگی فعلی، سرمایه ی مناسبی جهت حضور موفق در جامعه ی فرهنگی جهان آینده نیست و برای ایفای نقش مؤثر در شکل بخشیدن به فرهنگ مطلوب ضرورت دارد با اتکا به رویکردهای جدید برنامه ریزی، به شکل جدی پیشران های توسعه و تحولات فرهنگی آینده را بر پایه ی کلان روندها و روندهای ناپیوسته، سناریوسازی و بهره گیری واقع بینانه از توانمندیهای جامعه ی فرهنگی کشور شناسایی کنیم. روندها در اغلب روشها و رویکردهای آینده پژوهی مورد استفاده قرار میگیرند و در بیشتر تحقیقات مرتبط با آینده، اولین بخش از فعالیت مطالعه آینده را تشکیل میدهند.

از جمله پیشران های مهم و قابل توجه در حوزه فرهنگی می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- جریان ها و مکاتب نو پدید فرهنگی

- فناوری های نوظهور با کارکردهای فرهنگی

۱. این واژه توسط جان نایسبیت (John Naisbitt) از آینده پژوهان معاصر متداول شد و گرچه برخی آینده پژوهان مانند اسلاتر با آن چندان موافق نیستند، ولی امروزه به صورت گسترده ای در آینده پژوهی و تحلیل های راهبردی به کار می رود. این مفهوم بعدها این موضوع توسط استفان هاکویچ (Stefan Hajkovicz) مورد تأکید قرار گرفت. جالب آنکه دانشگاهی به نام «دانشگاه کلان روند» در بلگراد (صربستان) وجود دارد که از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ مدتی نام آن به دانشگاه جان نایسبیت تغییر کرد!

- قدرت رسانه و شبکه های اجتماعی متوسل به فناوری اطلاعات

- صنایع فرهنگی جدید

- تخریب میراث فرهنگی

رصد و دیده بانی فرهنگی

یکی از فرایندهای مهم و تاثیر گذار و ضروری در تحقق آینده مطلوب فرهنگی، رصد و دیده بانی فرهنگی پیش بینی و آگاهی از تغییر و تحولات مقولات فرهنگی با توجه به پیچیدگی های محیطی و تبدلات و تعاملات فرهنگی بین جوامع و همچنین توطئه ها و تهدیدهای دشمنان نظام اسلامی علیه فرهنگ جامعه می باشد. لذا شناخت عوامل موثر و پیشران ها، نشانک های ضعیف و روندها با بهره گیری از دیده بانی فرهنگی کمک شایانی به ایجاد آمادگی برای مواجهه و با تحولات و تغییرات در عرصه ها و امور فرهنگی خواهد بود.

به عبارت دیگر دیده بانی فرهنگی عبارت است از: «پویش و ارزیابی نظام مند نشانه های مهم تحولات بالقوه فرهنگی در محیط های مختلف و توصیف موضوعات نوآیند فرهنگی و شناسایی فرصت ها و تهدیدهای فرهنگی محتمل؛ پایش «باورها و عقاید اساسی»، ارزش ها، آداب و الگوهای رفتاری باثبات و ریشه دار «و» نمادها و مصنوعات» و مساله شناسی فرهنگی در سطح فرهنگ ملی، عمومی و حرفه ای مبتنی بر مؤلفه ها و شاخص های فرهنگی؛ همچنین پایش شاخص های راهنمای سناریوهای فرهنگی و نشانک های ثانویه جهت شناسایی به هنگام موضوعات نوآیند فرهنگی (بازدارنده یا پیش برنده)؛ که در افق زمانی تحت مطالعه سیاستگذاری فرهنگی و آینده نگاری فرهنگی را پشتیبانی می نماید (مقدم پور و همکاران، ۲۰۱۸: ۳۶۸)

شناسایی علایم کم سوی تغییر در حوزه فرهنگ

یکی از عوامل موثر در نیل به آینده مطلوب فرهنگی رصد و شناسایی علایم کم سوی تغییر در حوزه فرهنگ می باشد. به عبارت دیگر متولیان امور فرهنگی کشور برای اینکه بتوانند از تحولات آینده فرهنگی کشور مطلع گردیده و نسبت به تغییرات پیش آگهی داشته باشد. باید در پی شناسایی و رصد علایم کم سوی تغییر باشند و دگرگونی های عرصه فرهنگی را تشخیص دهند. در این زمینه باید تصریح کرد که شناسایی (تعریف و تعیین) علایم به مراتب دشوارتر از سنجش (رصد) و آینده پژوهی آن هاست در واقع علایم کم سوی تغییر همان "بذرهای تغییر" یا "رویدادهای

نوظهور^{۱۱} به تعبیر دیگر، علایم کم سوی تغییر همان علایم مربوط به پدیده ای هستند که به طور نسبی کمتر معلوم بوده، به طور ضعیف احساس شده و یا اینکه به طور ناچیز توزیع شده و به تعبیری در حاشیه حوزه دانش افراد است (مبینی دهکردی و حیدری، ۳۱۴-۱۳۹۳:۳۱۳)

ذکر اجمالی چند مورد از ابعاد علایم کم سوی تغییر در حوزه فرهنگ و مصادیق آن مفید خواهد بود.

۱- شگفتی‌سازها: رویدادهای احتمالی با احتمال رخداد کم و شدت تاثیر بالا که به سرعت رخ می‌دهند مانند: شهادت حاج قاسم سلیمانی، واکنش‌های مردمی و عمومی به فوت مرحوم مرتضی پاشایی

۲- ناپوستگی: روندهای غیر محتمل، به ظاهر غیر مهم، ازهم گسیخته، مانند کاهش نرخ باروری و کاهش جمعیت ایران در اواخر دهه ۸۰ شمسی و یا گرایش به فرق نوظهور معنوی

۳- شگفتی‌های راهبردی: رخدادهای فاحش که باعث به چالش کشیدن شعور متعارف و فرض‌های اولیه تصمیم‌گیرندگان می‌شوند و تاثیری مهم بر جامعه دارند، مانند موج سریع نفوذ شبکه اجتماعی تلگرام و اینستاگرام در جامعه ایران در یک بازه زمانی یکساله

۴- علایم راهنما: یک رویداد نهایی و قابل شناخت که حاوی پیامی از تغییرات مهم در حوزه فرهنگ است به عنوان مثال نرخ رشد الگوی روابط هم‌باشی در سال‌های اولیه دهه ۹۰ شمسی، تغییر در سبک زندگی خصوصا در جوانان

۵- علایم هشدار اولیه: در واقع نشانه‌های قریب الوقوع بودن یک بحران قبل از وقوع آن است مانند گرایش افزایشی قشر جوان به شبکه‌های اجتماعی، فراغت‌های پرخطر و... (حاجیانی، ۱۴۰۰)

آینده فرهنگ

با توجه به اهمیت و واقعیت جهانی شدن و این پرسش مهم که آینده فرهنگ چگونه خواهد بود اندیشمندان حوزه فرهنگ با توجه به تاثیرگذاری و تاثیرپذیری فرهنگ‌ها محلی و بومی سه آینده برای فرهنگ پیش‌بینی نموده‌اند که عبارتند از:

همگونی فرهنگی

وجه تمایز همگونی فرهنگی عبارت است از نوعی انفعال و استحاله است. در چنین رابطه ای معمولاً فرهنگ ها در برابر فرایند جهانی شدن منفعل می شوند و حتی ضمن پذیرش فرهنگی که جهانی شدن اقتصادی عامل آن است ویژگی های خود را ازدست می دهند. از این منظر جهانی شدن یعنی غربی کردن و فرایندهای جهانی در خدمت تحمیل فرهنگ غربی بر دنیای غیر غربی هستند. این ویژگی های غربی عبارتند از سرمایه داری، اقتصاد سود محور بازار، اندیشه سکولار نمود یافته در خرد علمی، فرد گرایی.

خاص گرایی فرهنگی

برخی از نظریه پردازان هستند که واکنش فرهنگی در برابر فرایند جهانی شدن را به هیچ روی صرفاً انفعال، استحاله، و تسلیم توصیف نمی کنند. از دید آنها در بیشتر موارد واکنش فرهنگ ها با مقاومت و حتی مقابله پر تش همراه است که معمولاً در قالب توسل به عناصر هویت بخش زبانی، دینی، قومی و نژادی نمود می یابد. به بیان دیگر فرایند جهانی شدن در عین حال که جنبه هایی از زندگی در دنیای مدرن را یک دست می کند تفاوت های فرهنگی و هویتی را نیز تقویت و احیاء می کند.

آمیزش و تحول فرهنگی

از این منظر گرچه در دنیای معاصر رواج فرهنگ مک دونالدی، کوکاکولایی و یکپارچه سازی فرهنگی واقعیت دارد و خاص گرایی فرهنگی و قومی، ملی، دینی و اجتماعی به رویارویی با فرایند همگونی فرهنگی برخاسته اند. ولی به هیچ روی نمی توان جنبه های پیچیده و متنوع فرهنگی را صرفاً عرضه مستقیم یا ستیز دانست. به بیان دیگر عملکرد دو نیروی تفاوت زا در عرصه فرهنگ جهانی، بخشی از واقعیت است. از این دید بازی فرهنگی در صحنه جهانی بازی همه یا هیچ نیست و نوعی همزیستی، اختلاط و تعالی فرهنگی هم امکان دارد. (کاردان، ۱۳۸۶)

ویژگی های مقاومت از دیدگاه امام خامنه ای (مدظله العالی)

در منظر امام خامنه ای (مدظله العالی) عنصر مقاومت دارای ویژگی هایی همچون عدم هیجان زدگی و عدم عمل از روی احساسات زودگذر و دارای پشتوانه منطقی و دینی می باشد. الف) مقاومت موجب عقب نشینی دشمن میشود، بر خلاف تسلیم. ایستادگی و مقاومت کردن در مقابل زیاده خواهی دشمن و زورگیری دشمن و باج خواهی دشمن، راه جلوگیری از پیش آمدن

او است؛ پس صرفه با مقاومت است... هر جا ما ایستادگی کردیم و مقاومت کردیم، توانستیم پیش برویم؛ هر جا تسلیم شدیم و طبق میل طرف مقابل حرکت کردیم، ضربه خوردیم. (بیانات در سی امین سالگرد رحلت امام ره در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

ب) نتیجه مقاومت طبق وعده الهی در قران کریم، پیروزی اهل حق و مقاومت می باشد. ممکن است قربانی بدهند اما در نهایت شکست نمی خورند؛ آنها پیروز هستند (بیانات در سی امین سالگرد رحلت امام ره در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

ج) مقاومت یک امر ممکن است؛ درست نقطه‌ی مقابل فکر غلط کسانی که میگویند و تبلیغ میکنند که «آقا! فایده‌ای ندارد؛ چطور میخواهید مقاومت کنید؟ طرف، گردن کلفت است، طرف قوی است.» خطای بزرگ، اینجا است؛ خطای بزرگ، این است که کسی تصور کند که در مقابل گردن کلفت‌های عالم نمیشود مقاومت کرد من عرض میکنم که این نگرش که بگویند «ما نمیتوانیم»، ناشی از همان خطای محاسباتی است. (بیانات در سی امین سالگرد رحلت امام ره در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

د) هدف مقاومت عبارت است از رسیدن به نقطه‌ی بازدارندگی. هم در اقتصاد، هم در مسائل فرهنگی هم در مسائل اجتماعی، هم در مسائل نظامی، هم در مسائل فرهنگی، باید به نقطه‌ای برسیم که این نقطه بازدارنده باشد، یعنی بتواند جوری خود را نشان بدهد که دشمن را از تعرض به ملت ایران در همه‌ی زمینه‌ها منصرف کند؛ (بیانات در سی امین سالگرد رحلت امام ره در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

ه) مقاومت، تنها با استحکام بخشیدن به بنیانها صورت میگیرد. هر سیل بنیان‌کنی وقتی به یک صخره استوار برسد، نمیتواند در آن اثر بگذارد. ما باید خود را استوار و مستحکم کنیم و بنیانهای فرهنگی و اقتصادی و سیاسی خود را استحکام ببخشیم (بیانات در سی امین سالگرد رحلت امام ره در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

مقاومت فرهنگی

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) برای اولین بار در سال ۱۳۹۵ اصطلاح مقاومت فرهنگی را ابداع و اینگونه بیان نمودند: "مقاومت وقتی گفته میشود، فوراً ذهن میرود به مقاومت نظامی و امنیتی و امثال اینها. خب بله، آن هم قطعاً مقاومت است، اما بالاتر از آن، مقاومت فرهنگی است. حصار فرهنگی، خاک ریز فرهنگی در کشور اگر سست باشد، همه چیز از دست خواهد رفت. من به شما

عرض بکنم: امروز بعد از ۳۷ سال، ۳۸ سال از پیروزی انقلاب، انگیزه‌ی دشمنان برای نفوذ در حصار فرهنگی از روز اول بیشتر است؛ نه اینکه کم نشده، قطعاً زیاد شده است". (بیانات در جمع ائمه جمعه سراسر کشور، بهمن ۱۳۹۵)

معنای مقاومت چیست؟ معنای مقاومت این است که انسان یک راهی را انتخاب کند که آن را راه حق میدانند، راه درست میدانند، و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است. (سخنرانی در مراسم سی امین سالگرد رحلت امام (ره) در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۴)

با توجه به بدیع بودن این عنوان و قلت ادبیات در این حوزه به تعریف دقیق، جامع و پژوهش شده‌ای در این خصوص دست یافته نشد. لکن با توجه به موارد پیش گفته می‌توان مقاومت فرهنگی را چنین تعریف نمود: مقاومت فرهنگی عبارتست از پاسداری آگاهانه و منطقی از فرهنگ خودی و برخورد هوشیارانه و هوشمندانه با فرهنگ بیگانه، تهاجم فرهنگی، ناتو و شبیخون فرهنگی و رمز موفقیت در مقاومت فرهنگی، شناخت فرهنگ خودی و پدیده‌های اصولی و بنیادی فرهنگ و نقشه‌ها و توطئه‌های دشمنان آن می‌باشد.

در مقاومت فرهنگی اولویت اصلی با صیانت و پاسداری از عناصر ثابت و لایتغیر فرهنگ خودی می‌باشد که باید آگاهانه و با بصیرت کامل حفظ و حراست شوند. این پاسداری باید مبتنی بر آگاهی مردم و هوشیاری همگانی باشد و تمامی مردم در کلیه صحنه‌های فردی و اجتماعی زندگی خویش، حافظ و نگهبان فرهنگ خودی باشند.

الزامات مقاومت فرهنگی

۱) صبر

یکی از عوامل موثر و اصول مهم به لحاظ تاثیرگذاری در ارتقاء مقاوم سازی فرهنگ در مقاومت فرهنگی عنصر صبر می‌باشد. به این معنا که اگر جامعه‌ای در آن ویژگی صبر نهادینه و متبلور شده باشد و افراد آن دارای روحیه و صبر باشند به راحتی می‌توانند در مقابل نقشه‌ها و برنامه‌های دشمنان ایستادگی نموده و در اثر همین صبر، اقدامات و شرایط بحرانی را با موفقیت پشت سر بگذارند. به همین دلیل لازم می‌باشد تا مختصری در این باب سخن گفته شده و جوانب و آثار آن مشخص شود. بنا بر نتایج پژوهش انجام شده در خصوص صبر و تاب‌آوری (احمدی،

۲) اطلاع کامل از فرهنگ های غیر ایرانی و رویکرد تعاملی با آنها

یکی از موضوعات مهم در زمینه پیاده سازی و اجرای اصل مقاومت فرهنگی شناخت و آگاهی لازم از دیگر فرهنگ های در جهان امروز می باشد. به عبارت دیگر هنگامی که اطلاع و معرفت ما از فرهنگ های غیر ایرانی گسترده تر شده و به جوانب و ابعاد مختلف فرهنگ آن مسلط شویم به فراخور اقدامات و اشاعه آن فرهنگ و ورود آن به فرهنگ جامعه اسلامی امکان رفتار فاعلانه و موثر در مواجهه با آن فرهنگ ها به سهولت فراهم خواهد شد و از غافلگیری جلوگیری می شود.

۳) در نظر گرفتن تنوع فرهنگی

یک گروه قومی مجموعه‌ای با خصوصیات فرهنگی خاص خود است. یک گروه قومی شامل مردمی است که دارای جنبه های مشترک فرهنگی، تاریخی بوده و به یکدیگر احساس وابستگی می کنند و در عین حال خود را از گروه های دیگر جدا متمایز می دانند. بنیادی ترین وجه تمایز گروههای قومی از یکدیگر، فرهنگ خاص آنهاست. بنابراین اساسی ترین مولفه های تنوع عبارتند از فرهنگ، دین و نژاد. بنابراین جامعه ای که ساکنان آن از نظر این عناصر به گروه های گوناگونی قابل تقسیم باشند، از نظر فرهنگی متنوع است. (صالحی امیری، ۱۳۸۹)

۴) قرارگاه فرهنگی

"قرارگاه ممکن است به بعضی گوشها سنگین بیاید و بگویند آقا، قرارگاه مال مسائل نظامی است، شما در مسائل فرهنگی هم فکر نظامی را رها نمیکنید! واقع قضیه این است که کارزار فرهنگی از کارزار نظامی اگر مهم تر نباشد و اگر خطرناک تر نباشد، کمتر نیست." (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳/۱۰/۱۳۸۴)

با توجه به تاکید مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در هدایت و مدیریت دولت در عرصه های فرهنگی با توجه به ملاحظات مداخله‌ای و مبتنی بر حفظ آزادی های فردی و اختیار انسانی که در آن همه دستگاه‌های متولی امور فرهنگی با رویکردی فرا بخشی و با هدف هم افزایی و ارتقاء توان و بنیه فرهنگی بتوانند در راستای حفظ و صیانت فرهنگ جامعه از آسیب ها و تهاجمات عمل نمایند. به عبارت دیگر یکی از الزامات اصلی در پیاده سازی مقاومت فرهنگی تشکیل قرارگاه فرهنگی خواهد بود.

۵) مشارکت فرهنگی

یکی از الزامات ضروری در مقوله مقاومت فرهنگی موضوع مشارکت فرهنگی می باشد. یعنی شرکت داوطلبانه، ارادی و آگاهانه افراد، گروه ها و سازمان های تشکیل دهنده یک جامعه در ابعاد گوناگون زندگی فرهنگی آن جامعه به منظور گسترش توسعه پایدار، متوازن و همه جانبه زندگی فرهنگی و مقاوم سازی فرهنگ و تعامل سازنده با دیگر فرهنگ ها جوامع می باشد.

۶) ارتقاء قدرت و بازآفرینی فرهنگی

فرهنگ، نباید در گذشته خویش، متوقف بماند و نتواند ارزش هایش را «بازتولید» و «بازآفرینی» کند، بلکه باید «زایش» و «زاینده» داشته باشد و به نیازهای نو شونده زمان، پاسخ گوید. لازمه «بازتولید مستمر» این است که «تولید فرهنگی» و «کار و ابتکار فرهنگی»، به جریان تبدیل شود و به جای انجماد و سکون، «انعطاف» و «بالندگی» و «شکوفایی»، طلب شود. چنین روندی، «رویش های فرهنگی» را در پی خواهد داشت و موجب قوی تر شدن مستمر فرهنگ خواهد شد

۷) مرزبندی با فرهنگ های غیر اصیل

باید فرهنگ، با اغیار و دگرهای فرهنگی، «مرزهای روشن و مشخص» داشته باشد و این گونه نباشد که حریم و حصارها، «کم رنگ» و «مبهم» باشند؛ چون در این صورت، امکان «هضم شدن» در آنها وجود خواهد داشت و این، به معنی ازدست رفتن فرهنگ خودی است. مضافاً که امروزه فرهنگ غربی قصد دارد به هر طریقی، خود را تحمیل کند و ارزش های فرهنگی ما را نابود نماید، لذا مرزبندی فرهنگی، اهمّیت بیشتری دارد و هرگونه اهمال کاری و ولنگاری در این زمینه، به «نفوذ فرهنگی دشمن» و «شکل گیری رخنه های فرهنگی ویرانگر» خواهد انجامید. (همان)

۸) گزینش حکمیانه از فرهنگ های غیر ایرانی

هرچند باید با اغیار و دگرهای فرهنگی، مرزبندی داشت، اما مرزبندی به معنی «خویش بسندگی» و «قطع ارتباط» نیست. در درون مرزهای فرهنگی خویش، منزوی شدن و از اندوخته ها و داشته های فرهنگی دیگران، استفاده نکردن و هر گونه اخذ و اقتباسی را ناروا و خلاف استقلال فرهنگی شمردن، صواب و منطقی نیست و امکان پیشرفت های فرهنگی را از ما سلب می کند. بر این اساس، باید به «گزینش حکمیانه» رو آورد و بر مبنای نیازهای واقعی خویش و در

چارچوب ارزش‌های فرهنگ خودی، با فرهنگ‌های بیگانه نیز ارتباط برقرار کرد و «محاسن» و «فضایل» آنها را برگرفت و به خدمت تکامل هر چه بیشتر فرهنگ خودی گمارد. (همان)

۹) وجود نگاه بلند مدت

در درون اندیشه مقاومت فرهنگی مفهوم آینده نهفته است بدین معنا که وجود "نگاه بلند مدت"، "تحلیل‌های کلان"، "افق‌های وسیع" در آن موج می‌زند. این اندیشه در جامعه‌ای پذیرفته و تثبیت می‌شود که در آن مردم فقط در اکنون زندگی نکنند و مایل باشند که از امروز به نفع "آینده" در گذرند.

۱۰) هم‌افزایی و باور متولیان امور فرهنگی به مقاومت فرهنگی

اگر در جامعه افراد دخیل و متولی امور فرهنگی جامعه که به نوعی دست‌اندرکار در حوزه‌های فرهنگی هستند به اصل مقاومت در فرهنگ اعتقادی نداشته باشند و همواره از اینکه مورد تهاجم قرار می‌گیرند در هراس باشند و به جای اقدام‌های پویا و فعالانه، مسیر انفعال را در پیش روی خود قرار داده و نظاره‌گر به تحولات در حوزه‌های فرهنگی باشند. این جامعه در مسیر تحقق آینده مطلوب فرهنگی قرار نخواهد گرفت.

۱۱) شناخت کامل از نقشه‌ها و توطئه‌های دشمنان

جامعه اسلامی ما در طول پس از پیروزی انقلاب اسلامی همواره مورد نظر و توطئه دشمنان به خصوص در حوزه‌های فرهنگی بوده است. شناخت کامل و اشراف به شیوه‌ها و وروش‌های نفوذ و تهاجم و تجاری که در این سال‌ها به دست آمده است از جمله الزامات ضروری در پیاده‌سازی مقاومت فرهنگی می‌باشد.

۱۲) دیگر الزامات

- اعتقاد و باور به متعالی بودن فرهنگ اسلامی و پاسخگو بودن آن به همه ابعاد زندگی
- فهم مشترک از مقوله فرهنگ اسلامی، ایرانی و عدم تناقض و تضاد درون فرهنگی
- تعیین شاخصه‌های مطلوبیت‌های فرهنگی با در نظر گرفتن جغرافیای کشور
- شناخت کامل از تهدیدات و آسیب‌های بالقوه و بالفعل فرهنگی در جامعه
- ضرورت تقویت انسجام فرهنگی
- اعتقاد به تعامل و ارتباط با فرهنگ‌های مختلف دنیا و بهره‌گیری از مزایا و محسنات آن
- بهره‌گیری از تجربیات و مواجهات فرهنگی در ۴ دهه گذشته انقلاب اسلامی

- ترسیم نقشه راه تحقق، با استفاده از سیاست ها و مبانی و اصول فرهنگی متخذ از کلام امامین انقلاب
- باز تولید، بازنگری و روزآوری مفاهیم و الگوهای فرهنگی با در نظر گرفتن شرایط و مقتضیات زمان
- ضرورت توجه به تعلیم و تربیت و آموزش فرهنگی از کودکی با هدف آماده سازی نسل برای آینده
- اعتقاد به عدم تحکمی و دستوری بودن فرهنگ
- وجود نقشه راه تحقق آینده مطلوب فرهنگی در دستگاه ها و نهادهای ذی ربط
- شناخت پیچیدگی ها و تغییرات سریع در حوزه های فرهنگی با توجه به ورود تکنولوژی ها و فناوری ها نوین
- شناخت پدیده های نوظهور فرهنگی و نحوه مواجهه با آن (حرعاملی، ۱۳۹۹)
- آنچه مورد تاکید می باشد مقوله مقاومت فرهنگی امری ساده و بسیط نبوده و متشکل از مولفه- های گوناگون و متعددی است که می بایست در یک فرایند و رویه ترکیبی در حوزه های سیاستگذاری، مدیریتی و اجرایی فرهنگی مورد بهره برداری قرار گیرد.

شکل ۱- ابعاد مقاومت فرهنگی

روش تحقیق

نخست به کمک ابزار مصاحبه به گردآوری داده کیفی در خصوص شناسایی مولفه های مطلوب فرهنگی، مقاومت فرهنگی و پیشران های فرهنگی بر اساس نظریه ها و دیدگاه های متخصصان و صاحب نظران این حوزه پرداخته شده است. جامعه آماری برای مرحله نخست، صاحب نظران و متخصصان حوزه های فرهنگی هستند که از طریق روش نمونه گیری هدفمند ۱۰ نفر از بین آن ها انتخاب شدند. معیار انتخاب با حداکثر تنوع افراد نمونه در حوزه صاحب نظران دانشگاهی، تدریس در حوزه پژوهش مدنظر (بیش از پنج سال)، تألیف کتب یا مقالات مرتبط در حوزه های فرهنگی بوده است.

برای پردازش داده ها از روش تحلیل مضمون کدگذاری (روش براون و کلارک) استفاده شد این روش یکی از روش های مرسوم کدگذاری در تحلیل مضمون است. این روش مبتنی بر تشکیل

شبکه مضامین^۱ است و در پژوهش‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد. شبکه مضامین شامل سه دسته از کدها و مفاهیم است. مضامین پایه^۲ مضامین سازمان‌دهنده^۳ و مضامین فراگیر^۴ و برای روش کدگذاری استخراج مضامین نیز از تحلیل قالب مضامین استفاده شد. سطح نخست توصیفی بود که در آن متن مصاحبه خواننده و پس از شناسایی، مطالب مفید و مورد نظر کدگذاری شدند در این قسمت ۹۱ کد انتخاب شد. سطح دوم تفسیری است که در این قسمت کدها ترسیم شده، توصیفی که معانی مشترک دارند، هم گروه و بخش بندی فرعی اتفاق افتاد که در قالب ۳ ظرفیت و ۱۷ چالش تقسیم شدند و سطح سوم کد فراگیر ترسیم شد.

یافته های تحقیق

بین ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی و تحقق فرهنگ مطلوب وجود دارد

جدول شماره ۱- رابطه بین ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی و فرهنگ مطلوب

نتیجه	تعداد	سطح معناداری	درجه همبستگی	رابطه بین الزامات مقاومت فرهنگی و تحقق فرهنگ مطلوب
تایید	۴۳	۰/۰۰۰	۰/۸۳	

بین ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی و تحقق فرهنگ مطلوب رابطه معنادار وجود دارد و میزان رابطه ۰/۸۳ درصد است که این نشان می‌دهد رابطه بسیار قوی میان این دو متغیر وجود دارد به عبارتی هر چه بکارگیری الزامات مقاومت فرهنگی بیشتر باشد و فرهنگ مطلوب بیشتر شکل می‌گیرد.

نتایج حاصل از آزمون اسپیرمن بیانگر آن است که با اطمینان ۹۹ درصد و سطح خطای کمتر از ۱ درصد رابطه معنادار بین دو متغیر ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی و تحقق آینده فرهنگ مطلوب رابطه‌ای معنادار وجود دارد. در این باره ضریب همبستگی برابر با ۰/۸۳ که رابطه‌ای بسیار مثبت می‌باشد.

بین پیشران‌های فرهنگی و فرهنگ مطلوب رابطه وجود دارد

۱. Thematic Network

۲. Basic Themes

۳. Organizing Themes

۴. Global Themes

جدول شماره ۲- رابطه بین پیشران‌های فرهنگی و فرهنگ مطلوب

نتیجه	تعداد	سطح معناداری	درجه همبستگی	رابطه بین پیشران‌های فرهنگی و فرهنگ مطلوب
تایید	۴۳	۰/۰۰۰	۰/۷۹	

بین پیشران‌های فرهنگی و فرهنگ مطلوب رابطه معنادار وجود دارد و میزان رابطه ۰/۷۹ درصد است که این نشان می‌دهد رابطه بسیار قوی میان این دو متغیر وجود دارد به عبارتی هر چه پیشران‌های فرهنگی بیشتر باشد و فرهنگ مطلوب بیشتر شکل می‌گیرد. نتایج حاصل از آزمون اسپیرمن بیانگر آن است که با اطمینان ۹۹ درصد و سطح خطای کمتر از ۱ درصد رابطه معنادار بین دو متغیر پیشران‌های فرهنگی و فرهنگ مطلوب رابطه‌ای معنادار وجود دارد. در این باره ضریب همبستگی برابر با ۰/۷۹ که رابطه‌ای بسیار مثبت می‌باشد.

تحلیل رگرسیون ساده چند متغیره

جدول شماره ۳- تحلیل رگرسیون ساده چند متغیر

معناداری	T	β	B	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۶/۶۵	۰/۹۱	۱/۸۶	ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های محتوای
۰/۰۰۰	۳/۳۷	۰/۴۸	۱/۲۴	ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های ساختاری
۰/۰۰۰	۲/۳۸	۰/۴۶	۲/۱۳	ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های فرآیندی
۰/۰۰۰	۳/۵۷	۰/۱۷	۰/۲۴	پیشران‌های فرهنگی
۰/۰۰۰			۱۲/۷۶	عدد ثابت عرض از مبدا
۰/۰۰۰			۸۷/۷۰	آزمون F و سطح معناداری
			=R /۸۹۰	ضریب تعیین چند گانه (R)

جدول فوق تاثیر همزمان متغیرهای مستقل را روی متغیرهای وابسته (فرهنگ مطلوب) را نشان می‌دهد که بیشترین تاثیر به ترتیب در مرتبه اول ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های محتوای ($\beta = ۰/۹۱$)، ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های ساختاری ($\beta = ۰/۴۸$)، ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های فرآیندی ($\beta = ۰/۴۶$) و پیشران‌های فرهنگی ($\beta = ۰/۱۷$) داشته‌اند.

ضریب تعیین نشان می‌دهد واریانس کل متغیر وابسته به مقدار $0/89$ می‌باشد به عبارتی مجموع متغیرهای مستقل توانسته‌اند 89 درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند به عبارتی 11 درصد از علت فرهنگ مطلوب به عوامل غیر از متغیرهای مذکور بر می‌گردد. در ذیل معادله رگرسیون میزان تاثیرات نسبی متغیرهای مستقل را به متغیر وابسته نشان داده شده است.

$$Y = \beta_1 Z_1 + \beta_2 Z_2 + \beta_3 Z_3 + e_i$$

ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های محتوای ($\beta = 0/91$) ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های ساختاری ($\beta = 0/48$) ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی مولفه‌های فرآیندی ($\beta = 0/46$) + پیشران‌های فرهنگی ($\beta = 0/17$) = فرهنگ مطلوب معادله فوق نشان می‌دهد فرهنگ مطلوب تابعی از ابعاد و الزامات مقاومت فرهنگی می‌باشد.

آینده مطلوب فرهنگی با نگاه به مقاومت فرهنگی

با توجه به تغییر و تحولات و پیشرفتهای فناوری، دگرگونی سریع و خارج از کنترل، ارزش‌ها و هنجارهای جوامع را در معرض تهدید و خطر قرار داده است. از یک سو، جوامع پیشرفته، برای تسلط بر منابع جوامع در حال توسعه، با شناخت و بررسی فرهنگ و ویژگیهای این جوامع، فرهنگ آنها را متناسب با منافع خود، دچار تحول و تغییر می‌سازند و از سوی دیگر، جوامع در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته، نیازمند آن هستند تا نقاط قوت و محل‌های آسیب فرهنگ خود را بشناسند تا هم بتوانند با جوامع دیگر به گونه‌ای تعامل برقرار کنند که تغییر و تحولات فرهنگی، هویت فرهنگی جامعه‌شان را به خطر نیندازند و نیز این جوامع باید برای برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و دراز مدت خود، عناصر فرهنگی جامعه خود را مورد بررسی قرار دهند.

باتوجه به آن چه شد هنگامی فرهنگ جامعه به وضعیت مطلوب و آرمانی خود خواهد رسید که تمامی مولفه‌های ممکن و محتمل و زیر ساخت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه آن به منصفه ظهور بپیوندند. هر جامعه‌ای با توجه به میزان ظهور و بروز هر یک از شاخص‌ها و مولفه‌های مطلوبیت فرهنگی و تلاش در پیاده‌سازی آن می‌تواند جامعه ایده‌ال به لحاظ فرهنگی را ترسیم نماید.

لذا در یک جمع بندی می توان گفت با توجه به وضعیت فعلی و موجود حوزه فرهنگ کشور و جامعه و آسیب شناسی کارشناسی توسط خبرگان می توان با در نظر گرفتن تمام جوانب به تحقق آینده مطلوب فرهنگی امیدوار بود. به عبارت دیگر تحقق آینده مطلوب فرهنگی با در نظر گرفتن مفهوم و منطق مقاومت فرهنگی منوط به پیاده سازی الزامات آن خواهد بود و بدون در نظر گرفتن و کار بست آنها نمی توان به ظهور و بروز جامعه آرمانی فرهنگی امید داشت. همواره تعیین الزامات و مولفه های تاثیر گذار در حوزه های فرهنگی برای رسیدن به فرهنگ مطلوب و تراز انقلاب اسلامی یکی از دغدغه ها و مشکلات مدیران حوزه فرهنگ و با توجه به گستردگی و تنوع موضوعی بوده است. لذا اگر متولیان امر در حوزه های فرهنگی اولاً با فهم و باور به الزامات مقاومت فرهنگی و ثانیاً با بکارگیری درست آن در برنامه ها و سیاستگذاری های فرهنگی می توان امید به آینده ای مطلوب و درخشان در فرهنگ کشور باشیم.

نتیجه گیری و پیشنهادها

پیشرفت های شگرف و فناوری های نو ظهور در حوزه ها و عرصه های فرهنگی گوناگون و پیامدهای متعدد آنها بر تمامی عرصه های حیات انسان، سازمان ها و خبرگان را بر آن داشته است که به این حوزه ها نگاهی ژرف تر داشته باشند. تلاش برای رسیدن به آینده مطلوب فرهنگی که همواره یکی از مطالبات و منویات مقام معظم رهبری به مسئولین و متولیان فرهنگی بوده و می باشد. یکی از ضروریات نظام جمهوری اسلامی ایران می باشد که علیرغم فعالیت ها و دستاوردهایی که در طول ۴ دهه انقلاب به دست آمده و لکن راه طولانی را در پیش دارد. اتخاذ رویکرد مواجهه فعالانه در برابر تهدیدها و تهاجمات فرهنگی که هر روز به تنوع و تعدد آن اضافه می گردد. ایجاب می کند که با تدبیر به هنگام اقدام بجای و خلق فرصت و تصمیم سازی و سیاست گذاری هماهنگ فرهنگی با اقدامات فکر شده کنونی در پی شکل دهی و برای حرکت رو به جلو و نمایش چشم انداز درخشان، باورپذیر و زمینه ساز حرکت همه جانبه آحاد جامعه برای نیل به آینده مطلوب فرهنگی بود.

از سوی دیگر دست یابی به آینده مطلوب فرهنگی بدون توجه به مقوله مقاومت فرهنگی امری ابر و نا تمام خواهد بود. از سوی دیگر باید توجه داشت که ساخت آینده عرصه رقابت و تنازع قدرت ها و کنشگران و تهدیدات مختلف است که روابط آن ها گاه رقابتی و گاه نیز خصمانه می- شود. به این ترتیب تلاش در تحقق آینده مطلوب فرهنگی و مصون سازی فرهنگ از مخاطرات و

تهدیدات به نوعی امری حیاتی در تضمین امنیت ملی کشور محسوب می‌شود. به همین منظور محورهای پیشنهادی برای متولیان امور فرهنگی ارائه می‌گردد:

حوزه هنر

- تعریف دقیق فقهی، موسیقی حلال و حرام و توسعه گفتمان ادبیات نظری موسیقی در میان کارشناسان و به خصوص حوزه
- اتخاذ سیاست های دقیق و کارشناسی و فرهنگی به مقوله موسیقی
- تبیین نظریه هنر دینی و متعهد که در فقدان آن هنر مبتذل به عنوان هنر شناخته می‌شود.
- مشخص نمودن شاخصه های عفاف و حجاب در زمان حاضر با توجه به هجمه ها و تبلیغات علیه حجاب توسط رسانه های معاند.

صنایع فرهنگی

- نگاه کلان و هدف گذاری و سیاست گذاری در تولید و مصرف محصولات فرهنگی که موجب تناسب در تولید محصولات فرهنگی در زمین های گوناگون گردیده و همچنین ارتقاء زیر ساخت های توزیع در کشور
- توسعه کمی و کیفی صنایع، محصولات و محتواهای فرهنگی در راستای اهداف فرهنگی انقلاب اسلامی و پایش واردات محصولات فرهنگی
- ظرفیت سازی و سرمایه گذاری در جهت تولید، تأمین، تجهیز زیرساختهای فناوریهایی نوین رسانه ای و ارتباطی به منظور اشاعه و تبلیغ و ترویج فرهنگ اسلامی (زیر ساخت مناسب برای شبکه های اجتماعی داخلی)
- تولید محتواهای رسانه ای و مجازی جهت ترویج ارزشهای اسلامی و اقامه فرایض دینی و متعهد نمودن آحاد جامعه با وضع قوانین و مقررات مناسب
- تدوین نظام مطلوب جهت استفاده از ظرفیتهای سازمانهای فرهنگی دولتی و غیر دولتی، بخش تعاونی و خصوصی، طلاب، دانشجویان و دانش آموزان، هنرمندان و اقشار مختلف مردم در راستای تولید محصولات فرهنگی
- تقویت و توسعه نظام اطلاع رسانی فرهنگی در راستای تبیین جایگاه صنایع فرهنگی و استفاده از بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در تولید محصولات فرهنگی ملی
- حمایت مادی و معنوی از محتواها و محصولات فرهنگی از طریق توسعه و تقویت مراکز

ارایه آثار فرهنگی

- نظارت و ارزیابی کمی و کیفی مستمر محصولات فرهنگی از طریق نهادهای مربوطه

مدیریت فرهنگی

- بکارگیری مدیران و نخبگان متعهد و توانمند در عرصه فرهنگ و نظم بخشی به نظام بودجه ریزی و نظارت بر هزینه کرد دستگاههای فرهنگی
- ایجاد نظام مطلوب نظارت و ارزیابی بر عملکرد دستگاههای فرهنگی متناسب با شرح وظایف ابلاغی مجلس شورای اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی
- فهم و درک درست از مسایل فرهنگی در میان مسئولان و نهادهای مربوطه همچون مقولاتی مانند مهندسی فرهنگی، آزاد اندیشی، نظریه پردازی، نظم اجتماعی و ...
- بهره گیری از تجربیات جهانی و به کارگیری آن در راستای حفظ هویت اسلامی و ایرانی و تقویت باورهای متعالی دینی

- آسیب شناسی سبک زندگی در جامعه و ارایه الگوهای لازم در زمینه سبک زندگی اسلامی-

ایرانی

- رصد و پایش مستمر راهبردهای فرهنگی جبهه استکبار علیه جبهه فرهنگی انقلاب جهت مهار نفوذ و تهاجم فرهنگی با استفاده از تدوین نظام تشخیص و مهار آسیبها و تهدیدات فرهنگی و سازماندهی عمل نیروهای جبهه انقلاب اسلامی به صورت جبهه ای و قرارگاهی در ابعاد سلبی و ایجابی

سبک زندگی

- تبیین، تبلیغ و ترویج آموزه‌های غنی اسلامی و ارزشهای انقلاب اسلامی در ابعاد فرهنگی از طریق ظرفیتهای رسانه ای و فضای مجازی، حوزه ها و دانشگاهها، نهادهای انقلابی، نخبگان و اندیشمندان، مساجد، حسینیه ها و هیأت مذهبی به منظور مقابله با تهاجم فرهنگی غرب در ابعاد سلبی و ایجابی

- تعیین، تبیین و ترویج سبک زندگی اسلامی- ایرانی و تحکیم بنیانهای خانواده با استفاده از ظرفیت های رسانهای و فناوریهای نوین ارتباطی در مواجهه با سبک زندگی غربی

سیاستگذاری فرهنگی

- حمایت از جنبش ها و تشکلهای اسلامی با استفاده از بکارگیری ظرفیت های مردمی(به

خصوص جوانان)، نهادها و رسانه های انقلابی و ملی

- ساماندهی نظام اطلاع رسانی و ارتباطات و وضعیت مدیریت فرهنگی کشور، اصلاح ساختارها و نظامهای فرهنگی، هم افزایی مدیریت فرهنگی با محوریت شورای عالی انقلاب فرهنگی

- ترویج گفتمان انقلاب اسلامی و الگوسازی در گروههای اجتماعی با استفاده از ظرفیت نخبگان، هنرمندان، رسانه ملی، فضای مجازی و نفوذ ج.ا.ا. در نقاط استراتژیک جهان جهت عمق بخشی به ارزشهای اسلامی و مقابله با الگوهای غربی و ناتوی فرهنگی

- تحول در علوم انسانی و ایجاد جنبش نرم افزاری در عرصه فرهنگ و توسعه کانونهای اندیشه ورز با رویکرد آینده پژوهانه در ابعاد سلبی و ایجابی از طریق بکار گیری توان علمی جبهه فرهنگی انقلاب در دانشگاهها، حوزه ها و نخبگان

- تقویت و جهت دهی نهادهای دینی، انقلابی و سمن سازی در داخل و خارج از کشور برای مقابله با جنگ فرهنگی سرویسهای اطلاعاتی، مجامع بین المللی و ساختارهای فرهنگی وابسته - توجه به اراده و خواست مردم و نیز نقش آن ها در امور فرهنگی: یکی از مسائل مهمی که امور فرهنگی را پیش می برد اراده و خواست افراد است که مسئولان و مدیران فرهنگی از آن غافل هستند و در صدد انگیزه دادن به افراد در امور فرهنگی می باشند درحالی که با در گیر کردن مردم می توان امور فرهنگی را سریعتر پیش برد.

- کاهش تصدی گری دولت در بخش فرهنگی و استفاده از ظرفیتهای مردم نهاد

- تبیین و ترویج اندیشه زندگی ساز نظام دینی به عنوان الگوی عملی در زندگی اجتماعی

- تدوین چهارچوب لازم جهت اصلاح و ارتقاء فرهنگ سازمانی و رعایت ارزشهای اسلامی

و ملی در کلیه شئون تبلیغی و رسانه‌ای، شهری، اماکن عمومی

- استفاده مطلوب از مناسبتها و مراسمهای مذهبی و ملی جهت نهادینه نمودن ارزشهای

اسلامی در جامعه و ارائه الگوی مناسب برای نشاط اجتماعی

- ایجاد شبکه های رسانه ای و مجازی اختصاصی جهت نشر گفتمان انقلاب اسلامی

- تقویت مراکز مطالعاتی و پژوهشی و تبیین جایگاه زیرساختهای فناوریهای نوین رسانهای

مرتبط با فرهنگ در راستای توسعه آن

- استفاده از ظرفیتهای رسانه ای و ماهواره ای سایر کشورهای اسلامی و همسو با انقلاب

اسلامی

- ایجاد شبکه های رادیویی و تلویزیونی تعاملی از طریق بخش خصوصی با تدوین قوانین مربوطه با هدف ارائه و ترویج خلاقانه سبک زندگی اسلامی ایرانی
- تدوین نظام جامع شیوه های مقابله با تهاجم فرهنگی، تفکرات افراطی و عرفانهای کاذب
- آسیب شناسی مداوم وضعیت فرهنگ عمومی کشور و ارائه راه حل‌های مناسب برای تقویت فرهنگ مطلوب اسلامی - ایرانی
- پاسخگویی به شبهات موجود و تبیین کارآمدی نظام اسلامی در ارائه الگوهای فرهنگی
- ایجاد اشرافیت لازم در رصد برنامه ها و فعالیتهای فرهنگی بیگانه و تدارک اقدامات مقابله ای متناسب با آن
- تقویت و توسعه مشارکت های عمومی و مردم نهاد در فعالیتهای فرهنگی داخل و خارج از کشور
- ارتقای جایگاه فرهنگ در سیاستگذاری، برنامه ریزی و مدیریت اجرایی دستگاههای مختلف و تخصیص مناسب بودجه برای فعالیتهای فرهنگی
- شناسایی و بکارگیری اندیشمندان، نخبگان علمی و فرهنگی، نویسندگان و هنرمندان در راستای ترویج و حمایت مادی و معنوی از آثار و تولیدات علمی و فرهنگی
- ایجاد قرارگاه اصلی و مراکز رصد هوشمند اجتماعی - فرهنگی در مواجهه با جبهه فرهنگی استکبار
- تدوین قوانین و مقررات مناسب جهت تشویق به مشارکتهای عمومی در حوزه تولید محصولات و محتواهای فرهنگی اسلامی - ایرانی.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- قران کریم ، ترجمه آیت العظمی مکارم شیرازی ، دارالقران الکریم ، (۱۳۸۳) ، قم
- نهج البلاغه ، ترجمه : دشتی ، محمد ، سخنان امام امیر المومنین (علیه السلام) ، (۱۳۸۶) ، قم
- امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) ۱۳۸۵، صحیفه نور، سازمان چاپ . انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، تهران
- امام خامنه ای (مدظله العالی)، بیانات قابل دسترسی در درگاه اینترنتی www.khameei.ir
- پیروزمند ، علیرضا، (۱۳۹۵)، مبانی والگو مهندسی فرهنگی ، چاپ دوم ، تهران، نشر تمدن نوین اسلامی
- تاجیک، محمد رضا، (۱۳۸۲) روایت غیریت و هویت در میان ایرانیان، تهران ، چاپ اول ، فرهنگ گفتمان
- پورعزت، علی اصغر، (۱۳۸۵)، شناسایی مبانی و شاخص های پایدار تدوین چشم انداز فرهنگ کشور ، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی
- جعفری ، محمد تقی (۱۳۸۶)، فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، چاپ سوم، تهران، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- جمشیدی، مهدی ، (۱۴۰۰)، درآمدی بر اندیشه فرهنگی ایت الله خامنه ای ، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- خلیلی شورینی، سیاوش. (۱۳۸۹). روش های پژوهش آمیخته (با تأکید بر بومی سازی). تهران: انتشارات یادواره کتاب.
- روح الامینی، احمد، (۱۳۸۱)، زمینه فرهنگ شناسی تهران، انتشارات عطار
- زورق، محمد حسن (۱۳۸۹)، ارتباطات و آگاهی، چاپ اول، (۱۳۸۹)، تهران، انتشارات سروش
- شاین ، ادگار (۱۳۸۳)، مدیریت فرهنگ سازمانی ، ترجمه برزو فرهی، (بی جا)، نشر جوان
- صالحی امیری، سید رضا (۱۳۹۲)، آسیب شناسی فرهنگی در ایران، تهران، انتشارات ققنوس
- صالحی امیری، سید رضا، (۱۳۸۶)، مفاهیم و نظریه های فرهنگی ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات ققنوس
- حاجبانی ، ابراهیم ، مبانی ، مفهوم و ارکان رصد فرهنگی ، پژوهشکده فرهنگ و هنر و ارتباطات ، چاپ اول ، بهار ۱۴۰۰
- علیزاده، عزیز. (۱۳۹۷). کلان روندهای شکل دهنده به آینده. گزارش دبیرخانه شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری (عتف).
- مریم فقیرزاده. (۱۳۹۳). "چالش های فرهنگی ج.ا.ا. در دهه آینده (۱۳۹۳-۱۴۰۴)". پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه امام خمینی (ره)
- کاردان، علی محمد، (۱۳۸۶)، نظریه های مربوط به علوم انسانی ، چاپ چهارم، مرکز نشر دانشگاهی
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، جامعه شناسی ، ترجمه منوچهر صبوری ، تهران، نشر نی
- نیک گهر ، عبدالحسین (۱۳۶۹)، مبانی جامعه شناسی، تهران، نشر رایزن

- ناظمی اردکانی، مهدی، (۱۳۹۴)، مهندسی فرهنگی کشور، چاپ اول، تهران، نشر ساقی
- ناظمی اردکانی و صانعی پور، (۱۳۹۸)، محمود، مدیریت راهبردی نظام فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۹۸
- نظری زاده، فرهاد و فولادی، قاسم. (۱۳۹۲). نظام نامه آینده پژوهی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری های دفاعی.
- واسع، حسین (۱۳۷۸)، دین و فرهنگ، انتشارات روزبه، بی جا
- گروه مطالعاتی دانشگاه عالی دفاع ملی. (۱۳۹۳). طراحی الگوی راهبردی فرهنگ عمومی جمهوری اسلامی ایران. انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- مبینی، حسن - مبینی، محمد، (۱۳۹۱)، تاریخ و چگونگی پیدایش جنگ نرم در ایران، نشریه قدرت نرم، سال دوم، شماره ۵
- مقدم پور، جابر و همکاران (۱۳۹۶)، درآمدی بر چارچوب فرایندی دیده بانی فرهنگی؛ الگویی برای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش نامه انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۶

